

TƏDRİSİN METODİKASI
THE METHODOLOGY OF TEACHING
МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ

Çiçək Bəhram qızı Hümmətova
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

YENİ TƏLİM MODELƏRİNİ SƏCİYYƏLƏNDİRƏN XÜSUSİYYƏTLƏR

Açar sözlər: *tədqiqat xarakterli təlim, yaradıcı düşünmə qabiliyyəti, öyrənənlərin fəal dərkətmə mövqeyi, problemlə situasiya*

Key word's: *research-based learning, creative thinking, active positioning of learners, problematic situation*

Ключевые слова: *научное обучение, творческое мышление, активное позиционирование учащихся, проблемная ситуация*

Yeni təlim texnologiyaları hər hansı mövzunun tədrisi zamanı tətbiq edilərkən yeni öyrənmə modellərinə müraciət olunmasını tələb edir. Öyrənmə modelləri təlim prosesinin səmərəliliyinə təminat yaradan güclü faktordur. Zaman dəyişdikcə, təhsilin məzmunu da müvazi olaraq dəyişilməli və dövrün tələblərinə cavab verməlidir. Müasir öyrənmə modelləri məhz çağdaş dünyamızın təhsil sahəsində önəm verdiyi istiqamətlərdəndir.

Məlumdur ki, ənənəvi öyrənmə prosesində öyrədən əsasən aparıcı mövqeyə malik olur, daha çox özü danışır, təhlili də, ümumiləşdirməni də bir qayda olaraq özü aparır, öyrənənlər isə bir çox hallarda passiv, yalnız müşahidəçi kimi müəllimi dinləyir, onun dediklərini qəbul edir. Təlim prosesi bir növ avtoritar (qeyri-demokratik) xarakter daşıyır.

Dünya təcrübəsi göstərir ki, yeni öyrənmə modelləri dərsin keyfiyyətini artırmaq üçün önəmli bir amildir. Məhz bu vasitə ilə öyrənənlərə aktiv, yaradıcı düşünmə qabiliyyəti və yeni biliklərə sərbəst yiyələnmək yollarını mənimsətmək, problemin birgə həll edilməsi, bir-birinin fikrinə hörmətlə yanaşmaq, müstəqil öyrənmək, düşündüyünü sərbəst söyləmək, rəy bildirmək, doğru qərar qəbul etmək kimi müasir təlimə xas cəhətləri inkişaf etdirmək olar. Yeni öyrənmə modelləri təlimə tədqiqat xarakteri verməklə, biliklərin mənimsənilməsi prosesində öyrənəni əsas fiqur kimi təlim prosesinin subyektinə çevirir, öyrənmə fəaliyyəti zamanı onların təfəkküründə real ziddiyyətlərin həll olunması zəminində öyrənməyə real maraq meydana çıxır. Real ziddiyyətlərin doğurduğu hisslər, emosiyalar intellektual ehtiyatların cəmlənib vahid məqsəd üçün səfərbər olmasını təmin edir, həmçinin öyrənənlərin yaddaşının təkcə elmi biliklərlə zənginləşdirilməsi, təfəkkürün müntəzəm inkişaf etdirilməsi əsasında daha geniş dünyagörüşün əldə edilməsi və mənimsənilməsi, ən önəmli bilik, bacarıq və vərdişlərin, şəxsi keyfiyyət, qabiliyyətlərin qazanılması prosesini reallaşdırır. Öyrənənlər üçün dərsi çox maraqlı və cəlbedici edir, mexaniki yaddaşı deyil, təfəkkürün inkişafı, öyrənənlərin fəal dərkətmə mövqeyi, biliklərin müstəqil əldə edilməsi, tədqiqat, dərkətmə üçün müvafiq şəraitin yaradılması, təbii öyrənmə fəallığının artırılmasına təkan verən problemlə şəraitin yaradılması, biliklərin yaradıcı tətbiqi, ətrafdakılarla əməkdaşlıq etmək bacarığı, təfəkkürün müstəqilliyi, sərbəstliyi kimi keyfiyyətləri aşılayır. Maraqlı cəhət odur ki, proses əvvəlcədən planlaşdırılmır, işin gedişi bu məqamı ortaya çıxarır və öyrənənin müstəqilliyi, müdaxiləsi ilə baş verir. Həmin proses problemlə situasiyaların yaradılması ilə daha maraqlı və kreativ xarakter daşıyır, öyrənənlərin aktivliyi təmin olunur.

Yeni öyrənmə modelləri həm təlimin məzmununun öyrənilməsini, həm də bu məzmunun tətbiqini səmərəli edir, öyrənənlərin dərkətmə fəaliyyətini fəallaşdırır, öyrənənlərin aktiv fəaliyyətini təmin etməklə problemlə təlim şəraitinin yaradılmasına, əməkdaşlığa, kreativ-məntiqi, yaradıcı təfəkkürün inkişafına, sərbəst fikir söyləməyə, düzgün fikri dəstəkləmək və onun müdafiə olunmasına zəmin yaradır. Deməli, öyrənəni hərtərəfli yetişdirməyin, onu şəxsiyyətə çevirməyin ən optimal yolu yeni öyrənmə modellərindən keçir.

Əgər yeni öyrənmə modellərinə xas xüsusiyyətləri konkret olaraq səciyyələndirsək, onda həmin cəhətləri aşağıdakı kimi sistemləşdirmək olar: müəllim özünün aktivliyi ilə öyrənəni yaradıcı fəallığa cəlb

edir; öyrənənin aktiv fəaliyyəti təmin olunur və bu zaman onda tədqiqatçılıq bacarığı formalaşır; öyrədən öyrənənlə, öyrənənlərin bir-biri ilə əməkdaşlığı təmin olunur; müxtəlif üsullardan istifadə etməklə dərs prosesində sosial bərabərlik və münbit psixoloji şərait yaradılır; müəllimin təqdim etdiyi material öyrənənin yaradıcı təfəkkür və düşüncə tərzinin formalaşmasına kömək edir.

Müəllimin fasilitator (ingilis dilində facilitation - əlverişli şərait yaratmaq) mövqeyi, problemli vəziyyətin planlı və istiqamətlənmiş surətdə hazırlanması, öyrənənlərə düzgün seçilmiş tədqiqat məsələlərinin təqdim edilməsi dərs prosesinin ən yüksək səviyyədə təşkil edilməsini təmin edir.

Beləliklə, öyrənən müstəqil tədqiqatçı rolunda çıxış edərkən heç bir maneəyə rast gəlmir, onların təlim-idrak fəallığı, öyrənmə marağı yüksəlir, biliklərin mənimsənilməsi prosesində təfəkkür aktivliyi təmin olunur, öyrənmə fəaliyyəti stimullaşır, sərbəst düşüncə qabiliyyəti formalaşır.

Dinamik, sürətlə dəyişən, inkişaf edən müasir dövrdə yaşamaq, fəaliyyət göstərmək, əməkdaşlıq etmək, qərar qəbul etmək və s. bacarıqları əks etdirən kompetensiyaların formalaşması, nəticə etibarilə öyrənənləri şəxsiyyət kimi yetişdirmək yeni öyrənmə modellərinin əsas məqsədləri sırasına daxildir. Onlara doğru irəliləmək üçün üç mərhələnin həyata keçirilməsi vacibdir:

1. Diagnostika mərhələsində təlim prosesinin bütün mənfəi və müsbət cəhətləri ətraflı öyrənilir və pedaqoji diaqnoz müəyyənləşdirilir.

2. Pedaqoji proqnoz adlanan ikinci mərhələdə hansı yeni təlim üsullarından istifadə edilməsi proqnozlaşdırılır.

3. Korreksiya sonuncu mərhələdir. Bu zaman bütün qüsurlar korrektə edilir, aradan qaldırılır, alınan səmərəli nəticələr geniş miqyasda tətbiq olunur.

Yeni öyrənmə modelləri aşağıdakı spesifik xüsusiyyətlərə malikdir:

- öyrənmə prosesinin subyekt – subyekt xarakteri daşması;
- öyrənənlərin fəal öyrənmə mövqeyi, təfəkkürün müstəqilliyi və sərbəstliyi;
- öyrənənlərin bütün dərs zamanı fəallığı;
- dərslərin əvvəlində problemli situasiyanın yaradılması və dərs prosesinin problemin həllinə yönəldilməsi;

• düşündürücü və istiqamətləndirici suallar vasitəsi ilə öyrənənlərin yeni biliklərin müstəqil kəşf edilməsinə yönəldilməsi;

- öyrənmə prosesinin tədqiqat üsulu vasitəsi ilə keçirilməsi;
- dərslərin dialoq şəklində aparılması, əks əlaqənin yaradılması;
- əməkdaşlıq və biliklərin yaradıcı tətbiqi.

Yeni öyrənmə modellərinin tətbiqi zamanı müasir təlimin əsas prinsiplərindən istifadə zəruriliyi onun effektivliyini daha da artırır və məqsədə yaxınlaşmaq üçün ən doğru istiqaməti təqdim etmiş olur. Müasir təlimin prinsipləri aşağıdakılardır:

1. Şəxsiyyətə yönəlmiş təlim prinsipi;

2. Əşyavi mühit – dərsliklər, dərs vəsaitləri, əyani – texniki avadanlıqlar, laboratoriyalar, didaktik oyunlar, stendlər və s.

3. İnformasiya mühiti – televiziya, mətbuat, bütövlükdə KİV, bədii məlumat, ensiklopedik mənbələr, elmi və elmi-kütləvi ədəbiyyat, bədii nəşrlər, kompüter, müsahibə, müşahidə və eksperimentlər, müxtəlif insanla ünsiyyət, kino, teatr, muzey, sərqi, ekskursiya, səyahətlər və s.

4. Sosial-psixoloji mühit – (burada müəyyən sosial əlaqələr nəzərdə tutulur): öyrənən - öyrənən; müəllim - öyrənən; müəllim - öyrənən – valideyn; müdiriyyət - öyrənən; müdiriyyət - öyrənən – valideyn; ailə - öyrənən; ətraf mühit - öyrənən.

Yeni təlim texnologiyalarının tətbiqi zamanı istifadə olunan yeni öyrənmə modelləri öz məzmununa görə geniş anlayışdır. Onu daha da konkretləşdirsək, “interaktiv öyrənmə modelləri” termini alternativ şəkildə qəbul oluna bilər.

İnteraktiv məfhumu qarşılıqlı fəaliyyətə əsaslanan mənasını ifadə edir. İnteraktivlik dedikdə sadəcə, obyektlərin qarşılıqlı təsir prosesi deyil, öyrənənlərin tədqiqat xarakteri daşıyan xüsusi təşkil olunmuş idrak fəaliyyəti başa düşülməlidir. İnteraktiv modellərə tədrisin elə metodları aid edilir ki, onlar öyrənənlərin tədris materialı ilə, eləcə də ətraf aləmin reallıqları və təzahürləri ilə sərbəst iş prosesini təmsil edirlər. Nəticədə onlar öyrənənlərdə yeni biliklər yaradır.

İnteraktiv təlim modelini səciyyələndirən cəhətlər bunlardır: problemli situasiyanın köməyi ilə idrak müstəqilliyi; öyrənmə prosesinin kompüterlə idarə olunması; ümumi-didaktik bacarıqların yaranması; idraki, rollu, didaktik oyunların köməyi ilə öyrənənlərdə fəallığın və yaradıcılığın inkişafı; qabaqlayıcı təlim

metodundan istifadə etməklə biliklərin praktik tətbiqi qaydasının öyrənilməsi; yaradıcılığının inkişafını təmin edən metodlardan istifadə və s.

Ədəbiyyat:

1. Ə.Ağayev. Təlim prosesi: ənənə və müasirlik. Bakı, 2006
2. Z.Veyisova. Fəal (interaktiv) təlim. Bakı, UNİSEF, 2007
3. Y.Kərimov. Təlim metodları. Bakı, 2009

The peculiarities of new methods of teaching**Summary**

The article deals with the features of new learning models. The author points out that new learning models are a powerful factor in the optimization of the learning process. The up-to-date lessons learned with the introduction of new learning technologies increase students' cognitive activity. Over time, the content and methods of education should also be changed. Respond to the requirements of the times.

Особенности новых методов обучения**Резюме**

В статье рассматриваются особенности новых моделей обучения. Автор отмечает, что новые модели обучения являются мощным фактором оптимизации процесса обучения. Современные уроки, извлечённые с внедрением новых технологий обучения, повышают познавательную активность студентов. Со временем содержание и методы обучения также должны быть изменены. Отвечать требованиям времени.

Rəyçi: b.m.F.Qasımova